

Методологічні підходи оцінки економічних ризиків промислових підприємств

У статті проведено аналіз методів оцінки фінансових ризиків машинобудівних підприємств, визначено основні показники та запропоновано їх практичне використання для аналізу господарської діяльності підприємства. Запропонована порівняльна характеристика основних методів управління фінансовими ризиками на підприємствах.

The paper analyzes methods to assess financial risks machine-building enterprises, the main indicators and zaproonovano of more practical use to analyze business enterprises. Comparative characteristics of the main methods of financial risk management in the workplace.

Ключові слова: фінансовий ризик, оцінка ризику, ризик-менеджмент, фінансовий менеджмент, управління фінансовими ризиками.

Вступ. Господарська діяльність підприємства у всіх її формах пов'язана з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати цієї діяльності істотно зростає з переходом до ринкової економіки. Ефективність діяльності суб'єктів господарювання за умов фінансової нестабільності, яка останнім часом виявилась характерною як для міжнародних, так і для національних ринків, визначається не тільки показниками дохідності, але й суттєво залежить від рівня ризиковості. Ризики, що супроводжують цю діяльність, виділяються в особливу групу фінансових ризиків, що виконують найбільш значну роль в загальному «портфелі ризиків» підприємства. Оцінка фінансових ризиків на українських машинобудівних підприємствах є актуальним завданням, оскільки цей процес пов'язаний з результатами діяльності підприємств на ринках. Ризики, що супроводжують фінансову діяльність, є об'єктивним, постійним фактором у функціонуванні підприємства, і тому потребує серйозної уваги.

Постановка завдання. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядаються проблеми управління фінансовими ризиками підприємства,

показує, що у науковій літературі по-різному інтерпретуються поняття „фінансовий ризик” та „управління фінансовими ризиками”.

Значний внесок у структурний аналіз проблем управління фінансовими ризиками підприємства зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці: Д. Муглер, Ж. Перар, Д. Хуммель, М. Штейнер, І.Т. Балабанов, І.А. Бланк, В.В. Вітлінський, М.С. Клапків, В.В. Ковалев, В.М. Шелудько та інші.

Метою дослідження є аналіз методологічних і методичних засад управління фінансовими ризиками підприємства.

Результати. Управління фінансовими ризиками є одним з найважливіших функціональних завдань фінансового менеджменту. На практиці цю сферу управління фінансами здебільшого виокремлюють у специфічний напрям діяльності фінансового менеджменту – ризик-менеджмент.

Під ризик-менеджментом слід розуміти систему управління ризиками на підприємстві, що передбачає використання методів та інструментів, спрямованих на виявлення, ідентифікацію ризиків, розрахунок ймовірності їх настання, їх оцінку (визначення можливого розміру фінансових втрат) та нейтралізацію (внутрішнє і зовнішнє їх страхування) [8].

Значне місце в системі ризик-менеджменту займає проблема фахової оцінки фінансового ризику, оскільки від достовірних методичних рекомендацій щодо вибору фінансового інструменту залежить і фінансовий результат економічного агента (рис. 1.4).

З огляду на вищенаведене формується методичний інструментарій оцінки рівня ризику, який дозволяє вирішувати пов'язані з ним конкретні завдання щодо ефективного управління фінансовою діяльністю підприємства. Найбільш відомими і розповсюдженими методами оцінки ризику є: економіко-статистичні; експертні; аналогові; дерева рішень; сценаріїв та інші [6].

Економіко-статистичні методи складають основу проведення оцінки рівня фінансового ризику й базуються на принципі екстраполяції на майбутні тенденції зміни певного досліджуваного показника за певний проміжок часу в минулому. В рамках цього методу можуть бути розраховані наступні відносні й абсолютні показники:

а) коефіцієнт фінансового ризику (k_{fp}) може бути розрахований як співвідношення: суми капіталу підприємства до суми його активів; розміру збитків до власних коштів підприємства; очікуваних збитків та доходів підприємства; різниці між плановими й фактичними результатами до запланованих.

З огляду на отримані значення коефіцієнта ризику діяльність підприємства можна віднести до: безризикової ($k_{fp} = 0$); області мінімального ризику ($k_{fp} = 0+0,25$); області підвищеного ризику ($k_{fp} = 0,25+0,5$); області критичного ризику ($k_{fp} = 0,5+0,75$); області катастрофічного ризику ($k_{fp} = 0,75+1$).

б) рівень фінансового ризику Він характеризує загальний алгоритм оцінки цього рівня, представлений наступною формулою:

$$PP = BP \cdot PB \quad (1)$$

де PP – рівень відповідного фінансового ризику; BP – вірогідність виникнення даного фінансового ризику (виражається одним з коефіцієнтів вимірювання цієї вірогідності (коефіцієнтом варіації, бета-коефіцієнтом і ін.); PB – розмір можливих фінансових втрат при реалізації даного ризику у вартісному виразі [4].

Відповідно, рівень фінансового ризику при його розрахунку по даному алгоритму буде виражений абсолютним показником, що істотно знижує базу його порівняння при розгляді альтернативних варіантів.

в) дисперсія – характеризує ступінь коливання очікуваного доходу від здійснення фінансової операції, що вивчається, по відношенню до його середньої величини. Розрахунок дисперсії здійснюється за формулою

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n R_i - \bar{R})^2 \cdot P_i, \quad (2)$$

де σ^2 – дисперсія; R_i – конкретне значення можливих варіантів очікуваного доходу по даній фінансовій операції; \bar{R} – середнє очікуване значення доходу по даній фінансовій операції; P_i – можлива частота (вірогідність) отримання окремих варіантів очікуваного доходу по фінансовій операції; n – число спостережень [10].

г) середньоквадратичне (стандартне) відхилення – як і дисперсія визначає ступінь коливання індивідуального фінансового ризику й розраховується за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 \cdot P_i}, \quad (3)$$

д) коефіцієнт варіації – дозволяє визначити рівень ризику, якщо показники середнього очікуваного доходу від здійснення фінансових операцій розрізняються між собою. Розрахунок показника здійснюється за формулою:

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{R}}, \quad (4)$$

де CV – коефіцієнт варіації; σ – середньоквадратичне (стандартне) відхилення; \bar{R} – середнє очікуване значення доходу по даній фінансовій операції.

є) бета-коефіцієнт (або бета) – використовується звичайно для оцінки ризиків інвестування в окремі цінні папери; дозволяє оцінити індивідуальний або портфельний систематичний фінансовий ризик по відношенню до рівня ризику фінансового ринку в цілому. Розрахунок цього показника здійснюється за формулою:

$$\beta = \frac{K \cdot \sigma_U}{\sigma_P}, \quad (5)$$

де β – бета-коефіцієнт; K – ступінь кореляції між рівнем прибутковості по індивідуальному виду цінних паперів (або по їх портфелю) і середнім рівнем прибутковості даної групи фондових інструментів по ринку в цілому; σ_U – середньоквадратичне (стандартне) відхилення прибутковості по індивідуальному виду цінних паперів (або по їх портфелю в цілому); σ_P – середньоквадратичне (стандартне) відхилення прибутковості по фондовому ринку в цілому [9].

Рівень фінансового ризику окремих цінних паперів визначається на основі наступних значень бета-коефіцієнтів: середній рівень; високий рівень; низький рівень [2].

В умовах світової фінансової кризи існує необхідність класифікації існуючих інструментів, методів і моделей управління ризиками, які супроводжують діяльність підприємств. (рисунок 1)

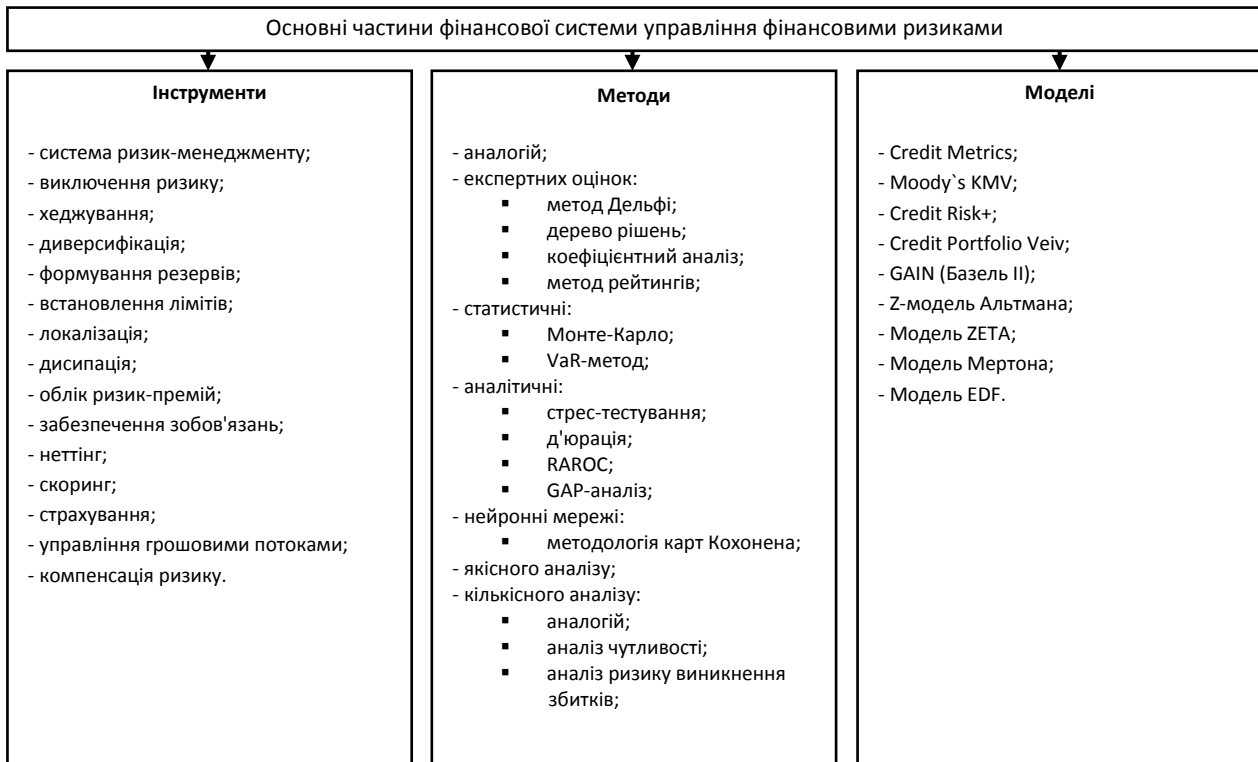

Рис. 1. Основні частини фінансової системи управління фінансовими ризиками [1,3,5,7]

Після вивчення сутності, сфери застосування та методології даних способів управління ризиками на підприємстві з усієї їх сукупності було виділено методи та інструменти, які мають спільні галузі дослідження, є універсальними, тобто можуть бути застосовані для оцінки та зменшення ризиків на підприємстві (рисунок 2).

Інструменти – це організаційні засоби зменшення ймовірності ризику, які ґрунтуються на професійних знаннях та навичках управлінців. До основних та найбільш сучасних інструментів управління і банківськими, і комерційними ризиками можна віднести створення системи ризик-менеджменту, виключення ризику, хеджування, диверсифікація ризику, формування резервів, забезпечення зобов'язань, страхування ризиків, встановлення ліміту ризику, управління грошовими потоками підприємства.

Система ризик-менеджменту передбачає створення відповідної організаційної структури, окремі елементи якої в межах своїх функцій щодо виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю та моніторингу ризиків .У цьому контексті організаційна структура банку складається із спостережної ради, внутрішнього аудиту, правління, кредитного комітету, фронт-офісу

(торговельна функція), мідл-офісу (підрозділ із контролю ризиків), бек-офісу (супроводження операцій) та ін. За допомогою такої структури банк створює декілька рівнів фільтрації операцій від ризиків, через розмежування функцій підрозділів.

Виключення ризику також є дієвим інструментом зниження ризику втратити дохід і полягає у прийнятті рішень щодо виключення операції з підвищеним ризиком. Таким чином банк або підприємство знижує ймовірність втрати доходу, але при цьому також і втрачає можливість отримання додаткового прибутку. Тому при прийнятті рішення щодо здійснення або не здійснення операції потрібний детальний аналіз і прорахунок можливих витрат і доходів.

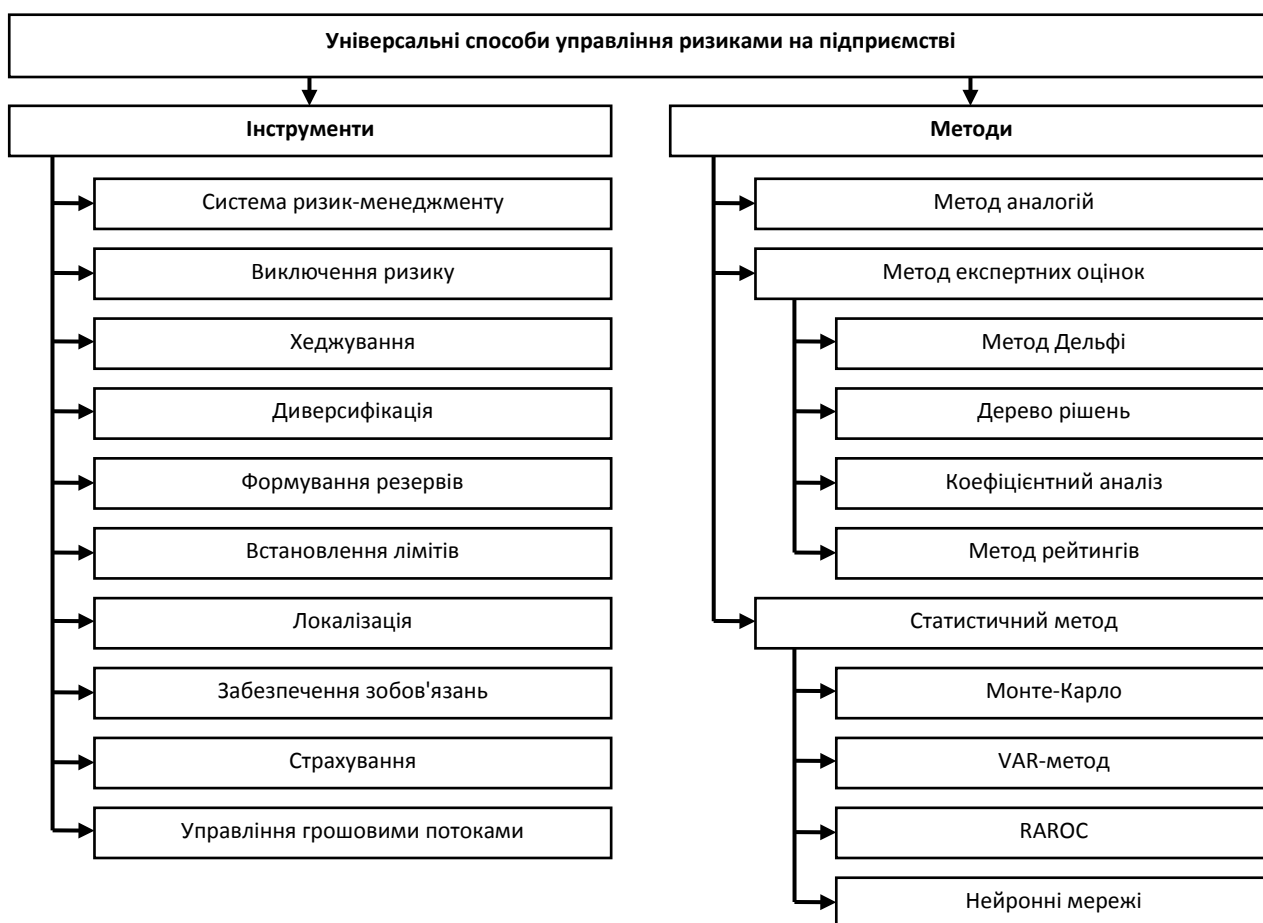

Рис. 2. Універсальні способи управління ризиками [9]

Для управління економічними ризиками та забезпечення фінансової стійкості підприємства останніми формується резерв коштів для покриття непередбачуваних збитків. Створення такого стабілізаційного фонду сприяє підвищенню фінансової стійкості суб'єкта господарювання, але потребує відволікання активів з обігу, заморожування коштів, що може негативно позначитись на операційній діяльності підприємства [9]. Подібним до цього інструменту є страхування та забезпечення власних зобов'язань. Але страхування ризику передбачає залучення третьої сторони і управління резервами бере на себе страхова компанія.

Здійсненню політики управління фінансовими ризиками сприяє ефективне управління грошовими потоками підприємства, зокрема контролю над видатками та управління доходами. Цей метод сприяє зменшенню ризику втрати коштів, контролю руху грошових потоків, але, у свою чергу, потребує залучення спеціальних знань.

Отже, вищезазначена характеристика основних інструментів управління ризиками доводить те, що більша їх кількість використовується як у банківській сфері, так і на підприємстві. Ці способи є порівняно простими в застосуванні, не потребують залучення спеціальних знань, а отже, не створюють додаткових витрат для підприємства. Деякі з цих інструментів використовують менеджери автоматично (наприклад, виключення ризику, створення резервів) або є умовою нормального функціонування підприємства (управління грошовими потоками, система ризик-менеджменту).

Ще одна група методів є переважно якісними методами управління ризиками, які базуються на експертних оцінках можливого рівня ризику на діяльність підприємства, результати яких підсумовуються та за допомогою математичних прийомів вираховується ймовірність можливого ризику. Основною перевагою експертних методів є можливість оцінки рівня ризику в таких ситуаціях, в яких інші методи є не прийнятними. Але суттєвим недоліком є те, що оцінки експертів стосовно рівня ризику є суб'єктивними і можуть не зовсім точно відповідати дійсності, що, у свою чергу, призводить до суб'єктивної оцінки кінцевих результатів дослідження.

Метод Дельфі є якісним методом оцінки ризику, який базується на оцінці експертів. Обговорення стосовно оцінки ризику проводиться групою

спеціалістів у декілька турів, і визначається рівень імовірного ризику [7]. Перевагою цього методу є можливість оцінити ризик у нестандартній ситуації, такій до якої не можна застосувати статистичні або інші методи. Але суттєвий недолік полягає в суб'єктивізмі думок експертів та великою ймовірністю нав'язування думки авторитетного експерта всій групі, у результаті чого ризик буде оцінено не об'єктивно. Наступним якісним методом управління ризиками є метод дерева рішень. Це графічний спосіб відслідковування можливих факторів ризику з оцінкою ймовірності кожної події й обчислення сумарної ймовірності кінцевої події.

Перевагою цього методу є можливість оцінити наслідки кожного окремого рішення та точне обчислення ймовірності кінцевого результату. Цей метод оцінки фінансового ризику є універсальним і може застосовуватись у всіх сферах економічної діяльності. Але основним недоліком цього методу є ймовірність недогляду впливу якої-небудь ланки оцінюваної системи та значні витрати часу.

Винятком із цієї групи методів є коефіцієнтний аналіз бухгалтерської звітності та взагалі фінансової діяльності як підприємства, так і банківської діяльності [7]. Сутність цього методу полягає у прийнятті фінансового стану як основного критерію оцінки ризику методом обчислення різних груп коефіцієнтів і зіставлення їх з нормативними значеннями. Основним джерелом отримання інформації являється бухгалтерська звітність підприємства і лише обчислення коефіцієнтів не дає чіткої відповіді на питання щодо імовірності і кількості ризику, для цього економістові необхідно здійснити глибокий аналіз отриманих результатів, та причин невідповідностей із нормативами.

Цей метод оцінки ризику є доволі трудомістким, але правильний аналіз може відповісти на багато питань теперішнього фінансового стану підприємства та окреслити ризики, до яких схильне підприємство, а також дати прогноз на майбутнє та розробку необхідних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності підприємства та зниження ймовірності ризику. Основним недоліком цього методу є орієнтація на показники бухгалтерської звітності, через що можливе ігнорування інших показників роботи економічного агента.

Після проведення аналізу фінансового стану на основі оцінок основних фінансових коефіцієнтів та інших факторів, які свідчать про платоспроможність підприємства, можна встановити загальний показник його ризику і присвоїти йому рейтинг. Визначення рейтингу підприємства здійснюється рейтинговим агентством на основі відповідної системи критеріїв, результати, отримані рейтинговими агентствами, аналізуються, складені рейтинги компаній є відкритими і розміщуються в засобах масової інформації. Цей метод поширений у міжнародній практиці, де рейтинги складаються для банків та великих корпорацій, і, як показала практика, рейтинги, присвоєні найбільшим американським банкам, виявились не об'єктивними і не відповідали дійсному фінансовому стану цих корпорацій.

Висновки. Таким чином, дослідивши основні методологічні та методичні підходи щодо управління фінансовими ризиками підприємства можна зробити узагальнені висновки:

- фінансовий ризик є однією з найскладніших категорій, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності і характеризується невизначеністю щодо здійснення тієї чи іншої фінансової операції в майбутньому;
- ризик виникає лише тоді, коли має місце невизначеність, відсутність вичерпної інформації щодо умов прийняття рішень;
- управління фінансовими ризиками підприємства є системою принципів і методів розробки та реалізації ризикових фінансових рішень, що забезпечують всебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків;
- процес управління ризиками включає наступні етапи: ідентифікація, квантифікація, мінімізація та моніторинг;
- найскладнішим етапом управління є оцінка та вимірювання ризиків;
- процедура управління фінансовими ризиками передбачає використання наступних методів: уникнення ризику, лімітація концентрації ризику, хеджування, диверсифікація, розподіл ризиків, самострахування (внутрішнє страхування), страхування та інші.

Література

1. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / Бланк И. А. – К.: Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 414 с.
2. Буздалин А.В., Сидорова Е.А. Взаимосвязь сегментов финансового рынка [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.buzdalin.4u.ru/text/mark/m3/segm.htm>
3. Гурнак О. В. Кількісна оцінка ризику структури капіталу підприємства / О. В. Гурнак // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5 (71). – С. 99–104
4. Диба М. І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства / М. І. Диба // Вісник національного університету "Львівська політехніка". – 2009. – № 635. – С. 134–140
5. Карпунцов М. В. Ризикостійкість підприємства / М. В. Карпунцов // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3 (81). – С. 71–76.
6. Крылов С.И. Методика анализа оборотных активов коммерческой организации / С.И. Крылов // Финансовый вестник: финансы, налоги, страхование, бухгалтерский учет. - 2010. - № 3. - С. 10 – 15
7. Мороз О. В. Оптимальне управління економічними системами в умовах невизначеності та ризику: Монографія / О. В. Мороз, А. В. Матвійчук. – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2003.
8. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник / Поддєрьогін А. М. – К.: КНЕУ, 2004. – 546
9. Піскунов Р. О. Обґрунтування вибору методів і моделей щодо управління фінансовими ризиками грошових потоків / Р. О. Піскунов // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 1. – С. 75–81.
10. Таран О.В. Сучасні питання проблематики ризиків фінансової сфери діяльності підприємств: теоретичні узагальнення та прикладний аналіз / О.В. Таран. - Харків: Константа, 2004. – 108 с.